

УДК 94(100)''05

Лукашенко А. І.,
кандидат історичних наук, доцент,
докторант, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), sandra2007_2007_@ukr.net

Дуалістичні релігійні уявлення Жана Кальвіна

Проаналізовано дуалістичний контекст поглядів Жана Кальвіна, на основі вивчення головної його праці «Настанови у християнській вірі», а також листів реформатора. Встановлено специфіку дуалістичних поглядів Ж. Кальвіна, яка полягала у не протиставлянні добра і зла. Визначено, що Ж. Кальвін був прихильником ідеї тотального божественного замислу, згідно з якою ідея протистояння протилежних начал і кінцевості світу, з обов'язковою умовою торжества добра – втрачає своє значення. Встановлено основні характеристики Бога і його антипода у уявленнях реформатора. Під час написання статті використано низку методів, серед яких: метод аналізу та синтезу, ретроспективний, хронологічний, описовий. Статтю написано на основі методологічних підходів Нової історичної школи, головний акцент якої – це дослідження історії ментальності.

Ключові слова: Жан Кальвін, дуалізм, реформація, християнство, католицизм, протестантизм.

XXI ст. відкрило для людства нові можливості інноваційними технологіями та науково-технічним прогресом. Проте разом з цим гостро постало питання перегляду системи цінностей, які пов'язані з релігійними уявленнями. Одним з найпопулярніших світоглядних парадигм є кальвінізм. Особлива оцінка категорій «добра» і «зла» її засновником Жаном Кальвіном стала однією з причин того, що Макс Вебер у своїй праці «Протестантська етика і дух капіталізму» називає запорукою успішності протестантських країн.

Мета статті полягає у з'ясуванні фундаментальних підходів у розумінні християнського дуалізму Жаном Кальвіном, одного із найвидатніших реформаторів, що відкриє можливість для усвідомлення особливостей ментальності протестантської спільноти, цінності якої набувають популярності у сучасному світі.

Низка дослідників досліджували діяльність реформаторів і особливості їх релігійних доктрин, зокрема Р. Ю. Віппер [1], М. Вебер [2], Б. Д. Порозовская [8] і т.д. Проте учені не достатню увагу приділили оцінці дуалізму у поглядах Ж. Кальвіна, який є основою його світоглядної парадигми.

Жан Кальвін – видатний реформатор, ідеї якого набули найбільшої популярності серед країн Європи. У реформатора було досить своєрідне ставлення до понять «добро» і «зло». Так, автор численних праць і засновник кальвінізму заперечує ідею того, що протистояння добра і зла веде в обов'язковому порядку до знищення останнього. Таку ідею він вважав хибною і недопустимою для істинного християнина. Так, Ж. Кальвін визнавав лише верховну владу Бога в усьому, божественний промисел. Лютер запропонував ідею спасіння вірою, в чому простежується індивідуальна відповідальність і свобода вибору особистості. А Кальвін же не надавав у своєму вченні людині такого права, на його погляд Богом все вже визначено, хто врятується, а хто ні. Тому у цілому ідеї Кальвіна можна поділити на дві групи. Перша група пов'язує кальвінізм із іншими течіями протестантизму передусім тим, що заперечує владу Папи римського, визнає Біблію як найавторитетніше джерело християнського вирошення. Друга ж група визначає кальвінізм своїми специфічними особливостями. В

даному випадку йдеться про наступні його принципи: людство і людська історія сприймаються як арена Бога, події на якій уже ним визначені і змінити волею людини нічого вже неможливо; віра в Бога вважається кальвіністами даром, який творець дав своєму творінню, не зважаючи на те, що не всі можуть його осягти; нездатність до осягнення Бога через віру сприймається послідовниками Кальвіна як даність, визначена Богом; ніхто не знає, що йому визначив Господь і тому кожен мусить намагатися осягти його через його дар – віру; віра сприймається як найвища цінність, а невіра – найтяжчий гріх; праця як форма служіння Богу.

Такі концептуальні ідеї реформатора визначили наступну специфіку дуалістичного сприйняття дійсності: Дияволу не надається великої ролі у долі людства. Кальвін звертає увагу християн саме на Бога, а не на боротьбу зі злом, оскільки навіть відкидає ідею того, що воно має бути переможеним. Так реформатор відповідає Кастелліо: «Мої книги ясно свідчать про те, що у мене не було іншої мети, крім як сповістити, що світ повинен присвятити себе Богу і що всі повинні плекати в собі добру совість і жити по правді» [6] і наголошує: «Я буду непохитно відстоювати славу Істинного і Вічного Бога» [6]. Саме в цьому він і вбачав свою місію: «Я вірю, що Бог по своїй монаршій милості дасть мені невідступність і терпіння для виконання його святого призову – знову звичати істинне вчення всім християнам» [6].

Існування самого ж Диявола Кальвін не відкидає і сприймає лише як даність, яка визначена Богом. Тому не дивно, що на відміну від Лютера, який прагне врятуватися і врятувати інших від зазіхань Диявола, Кальвін здебільшого у своїх працях, робить акцент на Богові.

Ідея визначеності Богом всього, що має людина підтверджується у «Настановах у християнській вірі», головній праці Жана Кальвіна. Так, визначається, що Бог даритель усіх наших спроможностей: «Майже вся мудрість, якою ми володіємо, тобто правдива й адекватна мудрість, складається з двох частин: знання про Бога і знання про себе. Але хоч ці два види знання й поєднані міцними узами, проте, котре з них передує другому й веде його за собою, з'ясувати нелегко. По-перше, ніхто не може дивитися на себе без того, щоб негайно звернути свої думки на споглядання Бога, «в якому ми живемо і рухаємось» [Дії, 17:28]. Бо цілком очевидно, що могутні спроможності, якими ми обдаровані, навряд чи походять від нас самих; адже само наше буття є ні чим іншим, як існуванням у єдиному Богові» [3].

Так, оскільки людина це творіння Бога, то все задумане і зроблене – це Його воля: «Бо як може думка Бога проникнути у ваш розум, якщо ви відразу не усвідомите, що, оскільки ви Його витвір, оскільки Він вас виготовив і ви повинні підкорятися Йому за правом створення, то ви завдячуєте своє життя Йому, що все вами задумане або зроблене слід приписувати Йому? Якщо все це так, то з цього неунікно випливає, що ваше життя буде безнадійно порочним, якщо воно Йому не служитиме, адже Його воля повинна бути законом, за яким ми живемо» [3]. Крім того: «Благочестивий розум знає, що покарання нечестивих і порочних і винагородження життям вічним праведників однаково належать до Божої слави» [3].

Несправедливості земного плану буття Жан Кальвін не пояснює злодіяннями демонів та Диявола,

він наголошує на тому, що це Божжа воля і благодать: «Навіть наша вбогість ліпше розкриває нескінченність благ, які зберігаються в Богові» [3].

Жан Кальвін описує те, яким є Бог у сприйнятті і уявленні святих: «Звідси той жах і те зачудування, які описує Святе Письмо і які зазвичай опановують святих, коли вони відчувають присутність Бога. Коли доходить до таких ситуацій, то ми бачимо людей, які, за відсутності Бога, перебувають у цілком нормальному стані та коли він постає перед ними в усій своїй славі, переживають таке велике потрясіння, що їх опановує просто таки моторошний жах, і вони почувають себе цілком безпорадними і майже знищеними» [3].

У працях Жана Кальвіна Бог виступає мудрим, могутнім Творцем і Спасителем. Крім того, характерними рисами виступають світло, праведна мудрість та справедливість: «Спочатку, як у побудові всесвіту, так і в загальному вченні Святого Письма, Господь постає перед нами просто як Творець. Потім, в особі Христа [див., наприклад, 2Кр,4:6], він приходиться до нас як Спаситель» [3]; «Я хочу сказати не тільки те, що Він тримає на собі цей усесвіт (оскільки Він колись його створив) завдяки своїй могутності, що не має меж, упорядковує його своєю мудрістю, оберігає його своєю добротою, а головне править людством, застосовуючи свою праведність та свій суд, мириться з ним завдяки своєму милосердю і здійснює над ним свою опіку; я також стверджую, що немає такої частинки мудрості чи світла, праведності сили чи справедливості, чи справжньої істини, які не струменіли б із Нього і яких Він не був би причиною» [3]; «Існує безліч свідчень як на небі, так і на землі, що проголошують Його чудесну мудрість» [3].

Людина у Ж. Кальвіна виступає прикладом могутності, доброти, чудотворності і мудрості Бога: «Деякі філософи, уже досить давно і досить-таки влучно, назвали людину мікрокосмом, бо вона – рідкісний приклад могутності, доброти та мудрості Бога й носить у собі досить чудес, які беруть у полон наш розум, якщо тільки нам не набридає звертати на них увагу» [3].

Але в той же час Бог може мати гнів, невдоволення та вселяти страх: «Крім того, такий розум утримується від гріха не лише зі страху перед покаранням; а тому що він любить і шанує Бога як Отця, поклоняється Йому й обожнює Його як Господа. Навіть якби не існувало пекла, він би тремтів від страху перед Ним, боячись спричинити Його невдоволення та гнів» [3].

Бог також виступає милосердним, терпимим і суворим: «Бо, здійснюючи управління людським суспільством, Він так регулює своє провидіння так, що, будучи добрим і милосердним до всіх у безліч способів, Він разом із тим дає відверті й повсякденні ознаки Своєї терпимості до людей побожних і Своєї суворості – до грешників і лиходіїв» [3].

Бог вершитель правосуддя і справедливості: «Його могутність ясно себе виявляє, коли лютість нечестивих, неподоланна, як усі думають, у мить долається, коли їхня гордіня перемагається, їхні найпотужніші укріплення руйнуються, їхні списи та обладунки ламаються, їхня сила вичерпується, їхні махінації терплять крах, і вони падають, розчавлені вагою власної підлоти; і тоді їхня зухвалість, що підносила їх вище небес, опускає їх нижче

навіть центру землі; тоді як принижених та зневажених Господь, навпаки, підіймає з пороку, а нужденних підіймає зі сміття».

Але в той же час Бога можна образити: «Господь забороняє виготовляти свої видимі образи не лише скульпторам, а й будь-якому реміснику чи митцеві, бо такі образи репрезентують Його неправдиво, ображаючи Його велич» [3].

Бог сприяє спасінню: «Він ясно показує Себе оборонцем і месником невинності, бо сприяє людям порядним у їхньому процвітанні, полегшує їхні потреби, заспокоює та пом'якшує їхній біль і приходиться їм на допомогу, коли вони потрапляють у скруту; і всіма цими своїми діями Він сприяє їхньому спасінню».

При всіх відомих якостях автор «Настанов» наголошує на незбагненності Його величі: «Проте Його суть незбагненна, тому Його божественність виходить далеко за межі будь-якого людського сприйняття» [3].

Реформатор наголошує на могутності Бога як інструменті, який навчає милосердю, любові, які й породжують релігію: «відчуття могутності Бога навчає нас милосердя, з якого народжується релігія. Я називаю «милосердям» ту пошану до Бога, поєднану з любов'ю до Нього, яку приносить із собою знання про Його благодіяння» [3].

Головним інструментом Бога у спілкуванні з віруючими є Святе Письмо: «Святе Письмо треба розглядати як спеціальний дарунок, де Бог, щоб проінструктувати Церкву, не лише звертається до послуг німих учителів, а й часто розтуляє свої власні осяйні уста» [3].

Жан Кальвін у своїх поясненнях божої величі доводить, що єдиний вихід для людини за життя у цьому незбагненному світі, охопленого божим промислом – це пошук Господа, як джерела повного багатства: «Ми доводим розуміння, що справжнє світло мудрості, здорового чеснот, повного багатства всякого добра та чистоти праведності слід шукати в одному Господі» [3].

Споглядання Бога виступає у реформатора важливою умовою у пізнанні себе: «Знову ж таки немає сумніву в тому, що людина ніколи не здобуде чіткого знання про себе, поки вона спершу не подивиться в лице Богові, а потім спуститься від споглядання його до пильного роздивляння себе» [3].

І в той же час наголошує на важливості релігії, Бог присутній там, де є релігія: «Ми ніколи не можемо стверджувати, що Бога, в точному розумінні цього слова, знають там, де немає релігії або благочестя» [3].

Диявола Ж. Кальвін не виключає із божого замислу, більше того не лишає його функції спокусника з арсеналом різних прийомів і констатує той факт, що він не один. Так, Диявол застосовує страх: «Але Диявол з усією своєю зграєю сильно помиляється, якщо думає зломити або залякати мене цими потоками безглуздої брехні» [6]; *псевдочудеса:* «Що ж стосується тих чудес, якими хваляться наші противники, то вони – спокуси Сатани, бо відволікають народ від шанування Бога» [6]; *обман під виглядом праведності:* «Бо сатана під виглядом праведності вселяє нам думку про те, що ми опоганюємось від спілжиття з дружиною» [4]; *нестриманість в словах:* «Яків хоче сказати, що язик людський найшвидше загорається вогнем Диявола» [7]; *злослів'я і лестощі:* «Самовпевнене судження про свою

мудрість вони запозичили не від Бога, а від Диявола» [7]; *оманливі переконання*: «Крім того, навіть уявляючи собі Бога, який править усією природою – хоч їхній (*античні філософи*) погляд і був менш абсурдним, аніж уявлення юрби з її Юпітером, Меркурієм, Венерою, Мінервою та іншими – вони також були жертвами омані, яку напустив на них Сатана» [3]; *хитрощі*: «Проте така стриманість отців церкви не перешкодила Пелагію висунути блюзнірську теорію про те, що Адам згрішив лише на свою погибель, не завдавши цим ніякої шкоди своєму потомству. Удавшись до цієї витівки, Сатана намагався приховати хворобу й у такий спосіб зробити її невиліковною» [3].

Всіх своїх ворогів реформатор вважав прислужниками Диявола, оскільки вони заважали йому виконанню місії, дарованої йому Богом: «Ви говорите, що Христос був посланий Богом з тим, щоб Його праведність була там, де колись панував гріх. Але Ваші слова показують, що Ви – від нижніх і дієте за намовою Сатани» [6]; «Хоча виверти і обмани Сатани цілком дивовижні і їх не просто передбачити, ті, я маю на увазі, якими він атакує нас в нашій праці, і про які ми отримали деякий скороминущий досвід, зловісним мистецтвом яких він не так давно атакував нас через свій відповідний інструмент – Каріолі, ні в найменшій мірі не ввели нас в оману» [5].

Отже, характерною рисою кальвінізму є віра у божественний промисел, чим реформатор пояснює всі протиріччя буття людства. Для Ж. Кальвіна Бог виступає могутнім, мудрим, справедливим, милосердним, але водночас тим, який здатен вселяти страх, гнівитися. Також характерними рисами Бога за Кальвіном виступає світло, чудотворність, доброта і незбагненність. Бог – Творець і Спаситель, який відкриває свої вуста через Святе Письмо, породжує милосердя і любов, які виступають основою релігії. Так, Бог присутній тільки там, де є релігія. Диявол же не виключається Ж. Кальвіном, він є частиною світобудови і виконує функції спокусника, в арсеналі якого різні методи і прийоми, щоб збити віруючих з істинного шляху. Але, на думку реформатора, кінцева участь кожної людини уже вирішена Богом. Хто отримує спасіння, а хто не отримує його залежить тільки від Бога. В дуалістичній концепції Ж. Кальвіна спасіння не залежить від майстерного протистояння чи боротьби людини з демонами. Проте, оскільки Бог незбагнений і ніхто до кінця не знає своєї долі, то це вимагає від послідовника Христа стійкості духу у пізнанні Бога. Характерною особливістю переконань Кальвіна було те, що «зло» не є тим началом, яке буде переможене. «Добро» і «зло» сприймаються як божий промисел. Два начала не виключають один одного.

Список використаних джерел

1. Виппер Р. Ю. Церковь и государство в Женеве в эпоху кальвинизма / Р. Ю. Виппер. – М., 1894. – 321 с.
2. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 458 с.
3. Жан Кальвин. Настанови у християнській вірі. Книга 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reformed.org.ua/2/856/calvin>
4. Жан Кальвин. Толкование 1 Коринфянам, 7 глава [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bible.by/jan-calvin/53/7/>
5. Жан Кальвин. Письмо Кальвина Саймону Грейни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refspb.ru/2009-03-05-15-34-27/100-2012-02-20-15-25-27/1280-1537>

6. Ответ Кальвина Кастеллио [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refspb.ru/2009-03-05-15-34-27/100-2012-02-20-15-25-27/260-2009-07-18-11-18-16>

7. Послания Иоаква. Комментарий Жана Кальвина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bible-teka.com/jan-calvin/45/3/>

8. Порозовская Б. Д. Иоганн Кальвин. Его жизнь и реформаторская деятельность / Б. Д. Порозовская. – СПб., 1891. – 104 с.

References

1. Wipper R. Y. *Cerkov i gosudarstvo v Geneve v epohy kalvinizma* / R. Y. Wipper. – M., 1894. – 321 s.
2. Weber M. *Protestantskaya etika i duh kapitalizma* / M. Weber. – M., 1990 – 458 s.
3. Gan Kalvin. *Nastanovy u hrustianskoy viri*. Knyga 1 [Elektronnyy resurs] – Regum dostypu: <http://www.reformed.org.ua/2/856/calvin>
4. Gan Kalvin. *Tolkovanie 1 Korinfanam, 7 glava* [Elektronnyy resurs] – Regum dostypu: <https://bible.by/jan-calvin/53/7/>
5. Gan Kalvin. *Pismo Saymony Greyni* [Elektronnyy resurs] – Regum dostypu: <http://www.refspb.ru/2009-03-05-15-34-27/100-2012-02-20-15-25-27/1280-1537>
6. Otvet Kalvina Kastellio [Elektronnyy resurs] – Regum dostypu: <http://www.refspb.ru/2009-03-05-15-34-27/100-2012-02-20-15-25-27/260-2009-07-18-11-18-16>
7. Poslaniya Ioakova. *Kommentarii Gana Kalvina* [Elektronnyy resurs] – Regum dostypu: <http://www.refspb.ru/2009-03-05-15-34-27/100-2012-02-20-15-25-27/260-2009-07-18-11-18-16>
8. Porosovskaya B. D. *Iogan Kalvin. Ego gush i reformatorskaya deyatelnost* / B. D. Porosovskaya. – SPb., 1891. – 104 s.

Lukashenko A. I., Ph.D. in History, Associate Professor, Kiev National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kyiv), sandra2007_2007_@ukr.net

Jean Calvin's dualistic religious representations

The article analyzes the dualistic context of Jean Calvin's views, based on the study of his main work, «Guidance in the Christian Faith», as well as the letters of the reformer. The specificity of J. Calvin's dualistic views was established, which consisted of not contradicting good and evil. It was determined that J. Calvin was a supporter of the idea of a total divine design, according to which the idea of confrontation between the opposite principles and the finality of the world, with the obligatory condition of the triumph of goodness, loses its meaning. The basic characteristics of God and his antipodes in the representations of the reformer are established. A number of methods have been used in writing the article, among which: the method of analysis and synthesis, retrospective, chronological, descriptive. The article is based on the methodological approaches of the New History School, the main focus of which is the study of the history of mentality.

Keywords: Jean Calvin, dualism, reformation, Christianity, Catholicism, Protestantism.

* * *